

me kao osobi. Iznoseći nauku o Duhu Svetome ukazao je i na razlike koje postoje u istočnoj i zapadnoj teologiji i dao nove poticaje za zaokruženu teologiju Duha Svetoga.

U *trećem* dijelu raspravlja crkvenu nauku Trojstvenog Boga. U tom kontekstu najprije iznosi neke podatke iz povijesti religija i iz filozofije. Zatim poseže za starozavjetnom objavom o jednom jedinom Bogu, živom Bogu, osobnom Bogu... da bi došao do novozavjetne objave Boga upravo kao *trojstvene* objave Boga (Bog se objavljuje po Isusu Kristu u Duhu Svetome). Biblijskim podacima dodaje teološki i povijesnoodgmatki razvoj nauke o Trojstvenom Bogu u kršćanstvu.

U posebnom poglavlju dublje izlaže nauku o Trojstvenom Bogu. Govori o trojstvu kao središnjem otajstvu naše vjere. Iznosi i tumači slike i usporedbe pomoću kojih se u Bibliji Bog objavljuje kao trojstveno biće. Zatim iznosi i tumači temeljne teološke pojmove trojstvene nauke, klasične pojmove i govor o Bogu kao o trim osobama.

Djelo zaključuje tvrdnjom da je nauka o Trojstvenom Bogu odgovor na suvremeni ateizam. Suvremeni ateizam ne može se pobijediti apologetskim tvrdnjama o opstojnosti Boga i o njegovoj nužnosti, nego samo odlučnim svjedočenjem o živome Bogu, Bogu povijesti, Bogu koji se po Isusu Kristu u Duhu Svetome otvorio i objavio čovječanstvu. A Bog Isusa Krista, dakle, Bog koji se objavljuje po Isusu Kristu u Duhu Svetome, konačno je i eshatološko određenje neodređene otvorenosti čovjekove. Stoga je vjera u Trojstvenog Boga danas kršćanski odgovor suvremenom ateizmu. Zato bi naviještanju Trojstvenog Boga danas trebalo i u pastoralu dati veliko značenje. Samo ozbiljno svjedočenje Trojstvenog Boga, Boga koji se po Isusu Kristu u Duhu Svetome *slobodno* otvorio čovjeku i ponudio mu se kao Otac i brat, daje suvremenu čovječanstvu mogućnosti da se dalje razvija u slobodi i u međusobnom poštivanju ljudske osobnosti.

Adalbert REBIĆ

CELESTIN TOMIĆ, IZLAZAK. Knjige: Izlazak, Levitski zakonik, Brojevi, Ponovljeni zakon. Zagreb 1979. Stranica 415.

Ovo je treća knjiga u nizu Tomičeve velike *Povijesti spasenja* Staroga zavjeta. U njoj je

obrađena središnja etapa povijesti spasenja starozavjetnog naroda, izlazak iz egipatskog sužanjstva i sklapanje saveza (a sa savezom su u vezi sz. zakoni i uredbe). Knjiga je vrlo opsežna: detaljno obrađuje pojedine teme ovog tako važnog razdoblja cijelog Starog zavjeta. Knjiga ima 415 stranica. Ima predgovor (5–11), uvod (13–53), tri glavna dijela: Izlazak (57–170), Sklapanje Saveza na Sinaju (173–295), Od Sinaja do Moapskih poljana (299–389); pogovor (391–397), izbor iz bibliografije (398–400) i stvarno kazalo (401–405). Već po ovom izvanjskom i formalnom izgledu knjiga daje dojam cjelovite i detaljne obrade teme izlaska i saveza i događaja s time povezanih.

U drugoj knjizi objavljenoj pod naslovom *Praoći Izraela* pisac je obradio vrijeme izraelskih patrijarha Abrahama, Izaka i Jakova. U ovoj trećoj knjizi nastavlja opisivati događaje što ih Biblija SZ opisuje u knjigama Izlazak – Ponovljeni zakon. Između povijesti izraelskih patrijarha (vjer. 1750–1550) i izlaska Izraelaca iz Egipta prošla su gotovo četiri stoljeća. Političko lice *Plodnog polumjeseca* posve se izmijenilo. Osobito se mnogo toga izmijenilo u Egiptu. Pisac pokušava (i uspijeva) rasvijetliti to razdoblje u uvodu knjige. Najprije ukratko prikazuje povijest Egipta a zatim izvore koji su mu poslužili za izlaganje ovih događaja (izlazak–savez–put Izraelaca po pustinjama): Knjiga Izlaska, Levitski zakonik, Brojevi i Ponovljeni zakon. U tom kontekstu obrađuje značenje izraelskih zakona i njihovu tradiciju. Tumači povijesnost Izlaska naglašavajući njegovo religiozno značenje i teološku poruku. Izlazak odnosno oslobođenje je Božji zahvat. Tako su ga shvatili već sz. proroci i tako interpretirali za slijedeća pokoljenja.

U prvom dijelu knjige (57–170. str.) pisac na temelju Knjige Izlaska tumači biblijski događaj oslobođenja Izraelaca iz egipatskog sužanjstva. Slijedi Knjigu Izlaska poglavlje po poglavlje, redak po redak i tumači ih i izlaže čitaocu, zaljubljen u Bibliju. Prijelaz preko Crvenog mora opisuje kao velik hvalospjev spasenja. Bog izbavlja i oslobađa svoj narod. Bog izlaska je Bog slobode, istinske, duhovne, nutarnje slobode.

U drugom dijelu obrađuje sklapanje saveza na Sinaju i sz. zakone (Izl 19–34 i Lev. zakonik; str. 173–295). Savez je središnja tema

SZ. To je susret Boga i čovjeka, Sz. *teologumenon* čvrste povezanosti Boga i čovjeka, udruživanje Boga i čovjeka u svrhu sigurnijeg i smišljenijeg života ovdje na zemlji i jamstva za ulazak u Božji svijet. Da bi taj život na zemlji bio smišljeniji, Bog je ljudima dao zakone. Zakon pomaže čovjeku da u punini ostvari svoj odnos prema Bogu i svoj odnos prema braći ljudima, odnos koji je utemeljen u savezu s Bogom.

Treći dio obrađuje sadržaj Knjige Brojeva i samo dijela knjige Ponovljena zakona (str. 299–389). Kao što pisac čini u prvom i drugom dijelu, tako čini i u ovom trećem dijelu: slijedi biblijske knjige i iznosi njihove opise. Šteta što ovdje nije više posegnuto za knjigom Ponovljena zakona.

U pogovoru (391–397) na temelju sinoptičkih evanđelja prikazuje Isusa kao novog Mojsija koji izvodi novozavjetni narod iz izgnanstva, iz ropstva tame i grijeha, daje novom Izraelu zakon i u svojoj smrti sklapa s njim Novi savez, vječni i neuništivi. To osobito zorno pokazuju evanđelja djetinjstva Isusova po Mateju i po Luki. U djetinjstvu je Isus, kao i Mojsije, bio izabavljen iz ruku neprijatelja (faraona odn. Heroda), nakon smrti faraonove (odnosno Herodove) Mojsiju (odnosno Isusovu ocu Josipu) bi javljeno: „Umrli su koji su tražili tvoj život!“ (Izl 4,10 i Mt 2,20). Isusov povratak iz Egipta prikazan je kao novi Izlazak otkupljenog čovječanstva uosobljenog u Isusu: „Iz Egipta dozvah sina svoga!“ (Mt 2,15). Isusa prikazuju kao Jahvu prisutna među svojim. Kovčeg saveza je kri- lo Djevice Marije. U Isusu je „s nama Bog“. Scena krštenja Isusova u Jordanu podsjeća na Izlazak, kušnja u pustinji na boravak Izraela s Mojsijem u pustinji. Itd.

Knjiga je ilustrirana crtežima koji prikazuju zemljopisne i povijesne prilike starozavjetnog izabranog naroda. Ti crteži uvelike pomažu boljem i vizuelnijem razumijevanju stare povijesti.

Prigovori su zanemarivi. U ovoj knjizi osjeća se velik napredak sposobnosti piščeve komunikacije. Mogli bismo prigovoriti npr. pisanju imena za egip. faraona *Tutmes* III. (umjesto *Tutmoses* III) ili *Setiju* (dat.) umjesto *Setisu* (no te varijante postoje i kod drugih autora. Nije doduše uvijek ujednačio pisanje i deklinaciju tih imena [jednom je dativ jednostavno *Seti* – str. 50. pri dnu, a drugi put *Setiju* – str. 62. gore]. To jest, jedanput egipatska

imena sklanja, a drugi put ne. Ima i nekih nepreciznosti kao npr. da su Hiksi „mješavina naroda u kojoj prevladavaju narodi Kanaana“ (str. 51). Točnije je da su Hiksi zaista mješavina naroda iz raznih narodnih grupa: Semiti, Ariji i Horiti, ali ne kanaanskih naroda. Oni su prodrli sa sjeveroistoka, okupirali Kanaan i Egipat. Oni nisu mješavina raznih naroda Kanaana. Takvih bi nepreciznosti bilo. No to su uistinu u tako opsežnoj knjizi i u tako diskutabilnoj materiji sitnice.

Prigovorio bih također brzo usklađivanje nekih hebrejskih riječi između sebe kao npr. str. 64: „Tlačiti“, hebrejski *anah*, dolazi i u riječi *anav* – siromah, *anavah* – siromaštvo. Stvarno, vrlo je sporno, ako ne i isključeno, da u hebrejskom jeziku te dvije riječi imaju ista zajedničko osim prva dva slova. Uostalom, druga riječ *anav* rijetka je u starijim tekstovima a pojavljuje se gotovo isključivo u poeziji. Neka biblijska imena drukčije su pisana nego je u nas već uobičajeno (i točnije): npr. pisac piše „Johebed“, a treba „Jokebed“ (tako Zagrebačka Biblija: Izl 6,20) i drugdje. Mi nemamo oštro slovo „ch“ (kao Nijemci) pa stoga moramo ostati pri „k“ (u hebrejskom *kaf* koji se, istina, katkada čita meko, tj. kao oštri *h*, njemački „ch“ kao u „noch“). No, u takve filološko-egzegetske minucioznosti ne želimo dalje ulaziti. Knjiga je uistinu temeljito rađena, pa je stoga preporučamo svima zainteresiranima za Riječ Božju.

Adalbert REBIĆ

HERBERT VORGRIMLER (*Hersg.*), WAGNIS DER THEOLOGIE. Erfahrungen mit der Theologie Karl Rahners. Izdao Herbert Vorgrimler, Herder Freiburg 1979. Stranica 624.

Karl Rahner SJ je danas bez sumnje jedan od najvećih kršćanskih teologa, i po dubini teološke misli i po obujmu izdanih teoloških radova. J. Moltmann ga je nazvao „graditeljem nove katoličke teologije“, Hans Urs von Balthasar nazvao ga je „najjačom teološkom snagom našeg vremena“, O. Schulmeister opet „duhovnom ključnom figurom ove naše epohe“. Mogli bismo u nedogled nabrajati slične epitete koje pri-